

Przegląd Prawno-Ekonomiczny

REVIEW OF LAW, BUSINESS & ECONOMICS

lipiec-sierpień-wrzesień

Nr 44/2
(3/2018)

WYDZIAŁ ZAMIEJSKOWY
PRAWA I NAUK
O SPOŁECZEŃSTWIE | **KUL**

WYDAWCA

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II | Wydział Zamiejscowy Prawa i Nauk o Społeczeństwie
w Stalowej Woli

ADRES REDAKCJI

Redakcja „Przeglądu Prawno-Ekonomicznego” | 37-450 Stalowa Wola, ul. Ofiar Katynia 6a |
e-mail: ppe@kul.pl

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

dr Artur Lis – redaktor naczelny (editor-in-chief) | dr David W. Lutz (Holy Cross College w Notre Dame, USA) | dr Dariusz Żak – zastępcy redaktora naczelnego (associate editors) | dr hab. Grzegorz Wolak – sekretarz redakcji (administrative editor) | dr hab. Piotr T. Nowakowski – redaktor ds. międzynarodowych (international editor) | dr Filip Ciepły, dr Isaac Desta (Holy Cross College w Notre Dame, USA), dr Dorota Tokarska, dr Dominik Tyrawa, dr Timothy Wright (Holy Cross College w Notre Dame, USA) – redaktorzy tematyczni (subject editors) | dr Piotr Pomorski – redaktor statystyczny (statistical editor) | mgr Agnieszka Lis – redaktor językowy polskojęzyczny (Polish-language editor) | mgr Tomasz Deptuła (USA) – redaktor językowy anglojęzyczny (English-language editor) | prof. dr hab. Nikolaï Gołowaty (UKRAINA) – redaktor językowy rosyjskojęzyczny | dr Judyta Przyłuska-Schmitt – redaktor konsultant (consulting editor) | mgr Rafał Podlesny – redaktor techniczny (layout editor)

RADA NAUKOWA

ks. prof. dr hab. Antoni DĘBIŃSKI (Rektor KUL Lublin) | prof. dr hab. Thomas BURZYCKI (Holy Cross College w Notre Dame, USA) | prof. dr hab. Wiktor CZĘPURKO (Ukraina) | dr hab. Leszek CWIĘKA (KUL Stalowa Wola) | prof. dr hab. Czesław DEPTUŁA (KUL Lublin) | dr hab. Marzena DYJAKOWSKA (KUL Lublin) | abp. prof. dr hab. Andrzej DZIĘGA (Szczecin) | dr hab. Krzysztof GRZEGORCZYK (Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza w Sandomierzu) | nadkom. dr Dominik HRYSZKIEWICZ (Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie) | prof. dr hab. Aleks JUDASZEW (Interregional Academy of Personnel Management, Ukraina) | prof. dr hab. Marian KOZACZKA (KUL Stalowa Wola) | prof. dr hab. Andrzej KUCZUMOW (KUL Stalowa Wola) | prof. dr hab. Pantelis KYRMIZOGLOU (Alexander TEI of Thessaloniki, Greece) | dr hab. Antoni MAGDOŃ (KUL Stalowa Wola) | ks. prof. dr hab. Henryk MISZTAŁ (KUL Lublin) | prof. dr hab. Wojciech NASIEROWSKI (University of New Brunswick) | prof. dr hab. Jurij PACZKOWSKI (Ukraina) | prof. dr hab. Pylyp PYLYPENKO (Ukraina) | prof. dr hab. Anton STASCH (European Akademy of Technology & Management, Oedheim Niemcy) | prof. dr hab. Tomasz WIELICKI (California State University, Fresno) | ks. dr hab. Krzysztof WARCHAŁOWSKI (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego)

RECENZENCI ZEWNĘTRZNI

dr hab. Leszek BIELECKI (Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych w Kielcach) | dr Walentyn GOŁOWCZENKO (Interregional Academy of Personnel Management, Ukraina) | dr hab. Mirosław KARPIUK (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) | dr Barbara Lubas (Nadbużańska Szkoła Wyższa w Siemiatyczach) | prof. dr hab. Oleksander MEREŻKO (Ukraina) | dr Kiril MURAWIEW (Interregional Academy of Personnel Management, Ukraina) | dr Łukasz Jerzy PIKULA (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) | ks. dr hab. Tomasz RAKOCZY (Uniwersytet Zielonogórski) | dr hab. Krystyna ROSŁANOWSKA-PLICHCIŃSKA (Wyższa Szkoła Zarządzania i Ekologii w Warszawie) | dr hab. Piotr RYGUŁA (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) | dr hab. Romuald SZEREMIETIEW (Akademia Obrony Narodowej) | prof. dr hab. Jerzy Tomasz SZKUTNIK (Politechnika Częstochowska) | prof. dr hab. Dariusz SZPOPER (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) | dr hab. Andrzej SZYMAŃSKI (Uniwersytet Opolski) | dr Agnieszka OGRODNIK-KALITA (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie)

DRUK I OPRAWA

VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI | ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin | tel. 91 812 09 08 | e-mail: druk@volumina.pl

ISSN 1898-2166 | Nakład 300 egz.

Ksiądz dr Marek Kozera

Spis treści

Artykuły

LESZEK ÓWIKŁA *Respublica bene ordinata*. Udział elit prawosławnych w życiu politycznym w Rzeczypospolitej w XV – XVIII w. (część I) | 21

FILIP CIEPŁY *Normatywna koherencja prawa i moralności* | 38

DOMINIK TYRAWA *Omnibus bonis expedit salvam esse rem publicam. Uwagi na tle modelu bezpieczeństwa w polskiej Konstytucji* | 50

KONRAD DYDA *Urząd proboszcza i wikariusza w kodyfikacjach prawa Kościoła łacińskiego* | 60

ADRIAN ROMKOWSKI *Artykuł 256 § 1 kk w świetle wyrażonej w art. 42 ust. 1 Konstytucji zasady nullum crimen sine lege (certa)* | 72

JERZY NIKOŁAJEW *Kodeksowe uprawnienia skazanych i tymczasowo aresztowanych wynikające z realizacji wolności sumienia i religii. Norma prawna a praktyka* | 96

KAZIMIERA JUSZKA, KAROL JUSZKA *Badawcza weryfikacja przestrzegania zasad prowadzenia oględzin w sprawach o zabójstwa w Polsce* | 121

MAŁGORZATA SZYDŁO-KALINKA *Nadzór kuratora sądowego jako jedno z możliwych zarządzeń sądu opiekuńczego* | 131

PAULINA LEDWOŃ *Problemy interpretacyjne związane z procesem powstania odrębnej własności lokalu z mocy prawa* | 148

MATEUSZ ANIOŁ *Interpretacja sprawiedliwości jako konfliktu* | 157

ANNA MARIA BARAŃSKA *Cesja umowy w prawie włoskim* | 166

ŁUKASZ CHYLA *Prawne aspekty klonowania ludzi w perspektywie regulacji międzynarodowych* | 177

ALEKSANDRA RUDKOWSKA, PATRYCJA FIGUŁA *Rola sędziego w kształtowaniu polubownych metod rozwiązywania sporów w świetle przepisów kodeksu postępowania cywilnego* | 196

ANNA MOSKAL *Analiza krytyczna rozszerzania zakresu podmiotowego i przedmiotowego klauzuli sumienia po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2015* | 212

PIOTR ARTUR OLECHOWSKI *Uwagi na temat Wojewódzkich Komisji do spraw orzekania o Zdarzeniach Medycznych w kontekście metod ADR* | 228

BARTŁOMIEJ ORAWIEC *Jakie wzory są chronione przez zarejestrowane wzory wspólnotowe w postaci obrazów przygotowanych przy wykorzystaniu programu komputerowego Computer Assisted Design (CAD)?* | 239

MAGDALENA STOPIAK *Nowe technologie a walka z oszustwami VAT* | 249

EWA KRUK *Kwestia dobrowolnego poddania się karze a niestawiennictwo oskarżyciela publicznego na rozprawę w trybie art. 46 § 2 k.p.k.* | 261

DAMIAN GIL *Nemo se ipse accusare tenetur a obecna sytuacja oskarżonego* | 271

AGNIESZKA KRAHEK *Uwalnianie nanoodpadów do środowiska – ryzyko, zagrożenia i aspekty prawne* | 285

PAULINA KOWALSKA *Błędne pouczenie sądu o dopuszczalności, terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia a brak tej informacji* | 303

IWO JAROSZ *Krytyka instytucji kapitału zakładowego a Projekt Societas Unius Personae* | 316

JAKUB NIEMIEC *Uwagi na temat ładu korporacyjnego w Chińskiej Republice Ludowej* | 333

TOMASZ GUZIK *Zastosowania modelu homo oeconomicus w analizie ekonomicznej ugody administracyjnej (art. 114 k.p.a.)* | 348

WALDEMAR ZADWORNY, STANISŁAW GEMRA *Ocena jakości usług w transporcie zbiorowym na przykładzie Miejskiego Zakładu Komunikacji Spółka z o.o. w Jarosławiu* | 366

Glosa

GRZEGORZ WOLAK *Samodzielność tytułu do dziedziczenia z ustawy przez dalszych następnych a odrzucenie spadku. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2016 r., II CSK 529/15* | 380

Recenzja

ARTUR LIS *Pavel Otmar Krafl, Polské provinciální synody 13.-15. století* | 397

Contents

Articles

LESZEK WIKA *Respublica bene ordinata. Participation of Orthodox Elite in political life in the 15th and 18th century Republic. (part I)* | 21

FILIP CIEPY *Normative Coherence of Law and Morality* | 38

DOMINIK TYRAWA *Omnibus bonis expedit salvam esse rem publicam. Comments on the background of the security model in the Polish Constitution* | 50

KONRAD DYDA *The ecclesiastical office of parish priest and vicar in codifications of latin Church* | 60

ADRIAN ROMKOWSKI *Article 256 § 1 of Polish criminal code in the perspective of constitutional principle nullum crimen sine lege (certa) in article 42.1 of the Constitution* | 72

JERZY NIKOAJEW *Codex rights of convicts and detainees resulting from the implementation of freedom of conscience and religion. Legal norm and practice* | 96

KAZIMIERA JUSZKA, KAROL JUSZKA *Studies vetting the observance of rules for conducting forensic evidence by inspection in killing cases in Poland* | 121

MAGORZATA SZYDO-KALINKA *Supervision of a probation officer as one of the possible orders of the guardianship court* | 131

PAULINA LEDWO *Interpretation problems related to the issue of the creation of a separate ownership of premises by virtue of law* | 148

MATEUSZ ANIO *Interpretation of Justice as a Conflict* | 157

ANNA MARIA BARASKA *Assignment of contract rights in Italian law* | 166

UKASZ CHYLA *Legal aspects of human cloning under international regulations* | 177

ALEKSANDRA RUDKOWSKA, PATRYCJA FIGUA *Role of the judge in the forming of amicable methods of solving disputes in the light of provisions of the Code of Civil Procedure* | 196

ANNA MOSKAL *Critical analysis of the extension of subjective scope of conscience clause after the verdict of the Constitutional Tribunal from 7th October 2015* | 212

PIOTR ARTUR OLECHOWSKI *Comments on the Provincial Commission for the adjudication of Medical Events in the context of ADR methods* | 228

BARTŁOMIEJ ORAWIEC *What is the design protected by a CAD rendered Registered Community Design?* | 239

MAGDALENA STOPIAK *New technologies and the fight against VAT fraud* | 249

EWA KRUK *The issue of voluntary submission to penalty and non-appearance of the public prosecutor in the trial pursuant to Art. 46 § 2 of the Code of Criminal Procedure* | 261

DAMIAN GIL *Nemo se ipse accusare tenetur and the current situation of the accused* | 271

AGNIESZKA KRAMEK *Releasing nanowaste to the environment - risks, threats and legal aspects* | 295

PAULINA KOWALSKA *Erroneous court instruction on admissibility, date and manner of lodging an appeal and lack of this information* | 303

IWO JAROSZ *Critical approaches to share capital and the draft Societas Unius Personae Regulations* | 316

JAKUB NIEMIEC *Remarks on corporate governance in People's Republic of China* | 333

TOMASZ GUZIK *Applications of homo oeconomicus concept in economic analysis of Polish administrative agreement* | 348

WALDEMAR ZADWORNY, STANISŁAW GEMRA *Evaluation of public transport service quality based on Municipal Transport Company "Private Limited Company in Jarosław"* | 366

Gloss

GRZEGORZ WOLAK *Independence of the statutory inheritance right by remoter descendants and rejection of inheritance. Gloss to the decision of the Supreme Court of 15 June 2016, II CSK 529/15* | 380

Review

ARTUR LIS *Pavel Otmar Krafl, Polské provinciální synody 13.-15. století* | 397

Jerzy Nikołajew

Kodeksowe uprawnienia skazanych i tymczasowo aresztowanych wynikające z realizacji wolności sumienia i religii. Norma prawna a praktyka

Codex rights of convicts and detainees resulting from the implementation of freedom of conscience and religion. Legal norm and practice

Wprowadzenie

Prawo osób pozbawionych wolności do swobodnego wyboru i uzewnętrznienia światopoglądu znalazło szczegółową egzemplifikację w dyspozycji art. 106 Kodeksu karnego wykonawczego (dalej: kkw)¹. Szczególne uprawnienia osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych zostały wymienione również w przepisach określających sytuację prawną poszczególnych związków wyznaniowych². Konkretnie uprawnienia religijne gwarantowane przez

---

¹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. Nr 90, poz. 557, z późn. zm.

² Chodzi tu o art. 17 Konkordatu z 28 lipca 1993 r. zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.), art. 32 ustawy z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 29 poz. 154 z późn. zm.), art. 28 ustawy z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 66, poz. 287 z późn. zm.), art. 23 ustawy z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 73, poz. 323 z późn. zm.), art. 17 ustawy z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 481 z późn. zm.), art. 18 ustawy z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 482 z późn. zm.), art. 20 ustawy z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 480 z późn. zm.), art. 20 ustawy z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa

ustawodawcę karno-wykonawczego łączą się ze sobą na zasadzie wynikania. Stąd też na pierwszym miejscu w sposób generalny zapewniono skazanym i tymczasowo aresztowanym na wykonywanie praktyk i korzystanie z usług religijnych. Następnie określono konkretne formy realizacji praktyk religijnych. Tu, *in specie* wymienione zostało prawo do bezpośredniego uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w zakładach karnych w dni świąteczne. Dalej konsekwentnie zagwarantowano skazanym, którzy nie mogą bezpośrednio uczestniczyć w nabożeństwach prawo do bezpośredniego ich słuchania z wykorzystaniem środków masowego przekazu. Kolejne uprawnienia dotyczą posiadania książek, pism, przedmiotów niezbędnych do realizacji praktyk religijnych, a w dalszej kolejności wymieniono prawo do uczestnictwa w nauczaniu religii, udziału w działalności charytatywnej i społecznej Kościoła oraz indywidualnych spotkań z duchownymi Kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego osadzony należy. Konstrukcja uprawnień następujących po sobie wydaje się być przemyślana.

1. Prawo do wykonywania praktyk religijnych

Zgodnie z art. 106 kkw osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych zapewniono przede wszystkim prawo do wykonywania praktyk religijnych. Podobnym sformułowaniem posłużono się również w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, w Konkordacie, w ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego oraz w innych ustawach określających stosunek państwa do poszczególnych związków wyznaniowych.

Wykonywanie praktyk religijnych to działanie polegające przede wszystkim na uczestniczeniu w sprawowaniu kultu publicznego lub prywatnego. W pierwszym chodzi o udział w nabożeństwach, liturgii i obrzędach, a w drugim o prywatne praktyki religijne. Wykonywanie praktyk to także dokonywanie innych czynności nakazanych, bądź zalecanych przez doktrynę danej wspólnoty

---

do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 479 z późn. zm.), art. 16 ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 252 z późn. zm.), art. 19 ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 254 z późn. zm.), art. 15 ustawy z 17 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 253 z późn. zm.), art. 15 ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 251 z późn. zm.). Kwestie te zostały unormowane również w art. 2 pkt 2 i art. 4 ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tj. Dz. U. z 2000 r. Nr 26, poz. 319 z późn. zm.).

religijnej (jak np. obmycia rytualne, posty, umartwienia, jałmużna, spełnianie dobrych uczynków)³. Natomiast „praktykowanie” obejmuje również postępowanie według zasad religijnych.

Uprawianie kultu jest przypisane związkom wyznaniowym bardziej niż członkom tych wspólnot. Wyróżnia się kult publiczny i prywatny. Kult publiczny w określonej formie może być sprawowany w imieniu danego Kościoła za zgodą właściwych władz i przez odpowiednie osoby. Członkowie wspólnot religijnych nie mogą z własnej woli sprawować kultu publicznego, a jedynie brać w nim udział. Wykonywanie praktyk religijnych może być realizowane indywidualnie, bądź wspólnie z innymi, a także publicznie bądź prywatnie.

Z dokonanego zestawienia wynika, że art. 106 § 1 i 2 kkw w zakresie wykonywania praktyk religijnych przez więźniów jest zasadniczo zgodny ze standardami międzynarodowymi i zasadami Konstytucji RP. Niemniej jednak wątpliwości budzi ograniczenie uprawnień więźniów do wykonywania praktyk religijnych, bez uwzględnienia prawa do postępowania zgodnie z zasadami religijnymi. Ponadto przyjęcie mało precyzyjnych określeń ustawowych może skutkować nie należyтым respektowaniem uprawnień osób pozbawionych wolności. Ogólność zastosowanych sformułowań wymaga przynajmniej wyczulenia i wrażliwości osób kierujących zakładami karnymi i aresztami śledczymi na różnorodność praktyk religijnych.

W polskim prawie karno-wykonawczym praktyki religijne stanowią uprawnienie, a nie obowiązek więźniów. Wcześniej na podstawie regulaminu więziennego z 1931 r. więźniów poddawano oddziaływaniu religijnemu, a praktyki religijne były obowiązkiem osób odbywających karę pozbawienia wolności⁴. Obecnie obowiązujący Kodeks karny wykonawczy nie przewiduje religijnego oddziaływania na więźniów, a tym samym praktykowanie religijne nie może być więźniom narzucane. Takie właśnie rozwiązanie przyjęto w większości systemów penitencjarnych europejskich i USA. Tym niemniej do 1976 r. włoscy więźniowie zobowiązani byli ustawowo do wykonywania praktyk religijnych w izolacji penitencjarnej.

Obecnie osoby rozpoczynające odbywanie kary pozbawienia wolności, bądź areszt tymczasowy są informowane o możliwościach praktykowania religii w więzieniu już w pierwszych dniach pobytu. W ramach tzw. rozmowy

³ Praktyki religijne są więc szczególną konsekwencją wyznawanej wiary i zaangażowania kościelnego. Zob. W. Świątkiewicz, *Praktyki religijne*, [w:] M. Libiszowska - Żółtkowska, J. Mariański, (red.), *Leksykon socjologii*, Warszawa 2004, s. 311.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego (Dz.U. Nr 71, poz. 577).

informacyjnej i później – wstępnej, osadzeni zapoznawani są z zakresem ich uprawnień i obowiązków, a także z porządkiem wewnętrznym w zakresie czasu i miejsca wykonywania praktyk religijnych i posług.

Prawo skazanych do uzewnętrzniania swego wyznania poprzez praktykowanie religijne uznał wyraźnie Europejski Trybunał Praw Człowieka⁵. Ponadto o prawie do praktyk religijnych więźniów jest mowa w regule 46 Europejskich Reguł Więziennych, w której jednak praktyki religijne poszerzono o praktyki duchowe i moralne.

Wykonywanie większości praktyk religijnych i przestrzeganie przez osadzonych zwyczajów religijnych w więzieniu jest w praktyce dopuszczalne. Dotyczy do głównie udziału więźniów w życiu sakramentalnym i modlitwie. Szczególnie modlitwa stanowi ten obszar praktykowania religijnego więźniów, wobec którego administracja penitencjarna generalnie nie stawia ograniczeń. Skazani i tymczasowo aresztowani mogą swobodnie modlić się w celi mieszkalnej w tzw. czasie wolnym od innych zajęć.

We współczesnej rzeczywistości więziennej osadzonym nie stawia się żadnych ograniczeń w praktykowaniu spowiedzi. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że pełne zagwarantowanie prawa do wykonywania tej praktyki religijnej wymaga nie tylko zapewnienia więźniom możliwości jej odbycia, ale domaga się uszanowania tajemnicy spowiedzi. O praktycznym wymiarze tego problemu świadczy fakt, że podejmowane były nielegalne działania zmierzające do nagrywania treści spowiedzi penitentów – więźniów. W jednym wypadku sprawa związana była z udzielaniem Sakramentu Pokuty w podsłuchiwanym – według opinii kapelana – pomieszczeniu radiowęzła zakładu karnego w Białej Podlaskiej w okresie stanu wojennego. Drugi incydent dotyczył próby procesowego wykorzystania nagrania spowiedzi aresztanta w jednym z więzień amerykańskich. W obydwu przypadkach swoboda praktykowania religijnego więźniów nie była zapewniona⁶.

Generalnie umożliwia się katolikom - więźniom zachowanie postu ścisłego w Popielec i Wielki Piątek, przygotowując beźmięsne potrawy. Praktyka ta dotyczy także beźmięsnych obiadów w każdy piątek. Nie występują także problemy związane z możliwością przestrzegania takich praktyk i zwyczajów religijnych w środowisku więziennym jak: dzielenie się opłatkiem na Boże Narodzenie,

---

⁵ Zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Poltoratskiy p-ko Ukrainie z 29 kwietnia 2003 r., sekcja IV, skarga nr 38812/97, ECHR 2003/5.

⁶ Zob. J. Nikolajew, *Duszpasterstwo wśród internowanych na Lubelszczyźnie*, [w:] J. Świtka, M. Kuć (red.), *Więziennictwo na Lubelszczyźnie w okresie stanu wojennego*, Lublin 2008, s. 143; M. Jurzyk, *Prawna ochrona tajemnicy spowiedzi w Stanach Zjednoczonych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2001 t. 3, s. 4 – 6.

święcenie pokarmów na Wielkanoc, wspólne kolędowanie, udział w nabożeństwach majowych i różańcowych, Drodze Krzyżowej i Gorzkich Żalach. *A priori* nie ogranicza się również prawa niekatolików do wykonywania praktyk zalecanych przez wyznawane przez nich religie. Jednak niektóre praktyki religijne, ze względu na izolacyjny charakter kary pozbawienia wolności, nie mogą być realizowane w więzieniu, bądź wykonywanie ich wiąże się z poważnymi utrudnieniami (omówienie ograniczeń w zakresie poszczególnych praktyk religijnych więźniów stanowi przedmiot rozważań zawartych w osobnym podrozdziale). Standard korzystania przez więźniów z praktyk religijnych powinien być jednakowy niezależnie od rodzaju zakładu karnego, a różnice mogą pojawiać się w zależności od typu zakładu karnego⁷.

2. Prawo do korzystania z posług religijnych

Prawo do wykonywania niektórych praktyk religijnych jest ściśle powiązane z prawem do korzystania z posług religijnych, które – zgodnie z art. 106 kkw – zostało wyraźnie zapewnione osadzonemu w zakładach karnych i aresztach śledczych. Umieszczenie tego prawa w katalogu uprawnień gwarantowanych więźniom stanowi logiczną konsekwencję generalnych gwarancji zawartych w Konstytucji RP oraz aktach prawa międzynarodowego. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że o prawie do korzystania z posług religijnych nie mówią one w sposób wyraźny. Zapewniają natomiast prawo do uczestniczenia w obrzędach religijnych, co stanowi swego rodzaju ekwiwalent tego prawa. Ustrojodawca zapewnił ponadto prawo do korzystania z pomocy religijnej bez względu na miejsce przebywania (art. 53 ust. 2).

Konstytucja i akty prawa międzynarodowego, używając w sensie podmiotowym określeń „każdy” lub „nikt”, pośrednio odnoszą się także do możliwości korzystania z posług religijnych przez więźniów, choć nie czynią z nich osobnej kategorii. Dopiero reguły 41 i 42 Europejskich Reguł Więziennych umożliwiają więźniom uczestnictwo w odprowadzanych nabożeństwach. Oznacza to prawo więźniów do korzystania ze świadczenia pomocy religijnej w formie zinstytucjonalizowanej posługi ze strony odpowiednich przedstawicieli religijnych.

Prawo do korzystania z posług religijnych zostało wyraźnie uwzględnione w tzw. ustawach indywidualnych, co dodatkowo podkreśla jego znaczenie.

---

⁷ Zob. J. Migdał, *Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym. Kontynuacja czy zmiana?*, Gdańsk 2008, s. 390.

Wyjątek stanowią tu akty normatywne dotyczące staroobrzędowców, muzułmanów i karaimów, które nie odnoszą się wprost do osób pozbawionych wolności. Jednak trudno o inną wykładnię, niż rozszerzająca również na osoby uwięzione, skoro uprawnienia te dotyczą wszystkich, zwłaszcza że w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania zawarto odniesienia do osób skazanych i tymczasowo aresztowanych w zakresie korzystania z posług religijnych (art. 19 ust. 1 pkt 4).

Posługi religijne z udziałem więźniów mogą mieć charakter sakramentalny (w przypadku tych religii, które uznają sakramenty). W każdym razie korzystanie z tego prawa wymaga spotkania z duchownym (lub inną osobą wyznaczoną do ich reprezentowania). Więźniowie wyznania rzymskokatolickiego w warunkach izolacji najczęściej korzystają z Sakramentu Pokuty i Eucharystii. W praktyce gwarantuje się im możliwość spowiedzi nie tylko przy okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, ale także bezpośrednio przed lub po Eucharystii sprawowanej w więzieniu.

Więźniowie katolicycy korzystają bez istotnych ograniczeń z Sakramentu Małżeństwa, Chrztu, Bierzmowania i Namaszczenia Chorych. Oprócz tego w posłudze więziennej wykorzystywane są także sakramentalia. Jednak w przypadku dostępu osadzonych do przyjęcia sakramentu kapłaństwa pojawiają się trudne do pokonania przeszkody kanoniczne. Zgodnie bowiem z kanonem 1029 KPK święcenia diakańskie lub kapłańskie może przyjąć osoba o odpowiedniej opinii i moralności. W sytuacji więźniów, zwłaszcza tych prawomocnie skazanych, przesłanka ta może być spełniona tylko w sytuacjach wyjątkowych⁸.

3. Prawo do uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym

Zgodnie z art. 106 kkw osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych zapewniono wyraźnie prawo do uczestnictwa w nabożeństwach. Przepisy prawa międzynarodowego nie odnoszą się wprost do więźniów, ale do wszystkich osób. Dopiero reguła 42 Europejskich Reguł Więziennych przewiduje wyraźne prawo więźniów do uczestnictwa w obrzędach religijnych. Pominięto je jednak w ustawach określających sytuację wyznawców religii zielonoświątkowej, żydowskiej, muzułmańskiej, karańskiej i staroobrzędowców.

---

⁸ Zob. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Tom II. Lud Boży, jego nauczanie i uświęcenie*, Olsztyn 1986, s. 101.

Wyjaśnienie treści omówionego prawa wymaga – po pierwsze – omówienia pojęcia „nabożeństwa”⁹. Według religii katolickiej najważniejszą kategorię nabożeństw stanowią Msze św., chociaż praktykowane są również np. nabożeństwa maryjne, ku czci świętych oraz nabożeństwa okolicznościowe. Takie rozumienie „nabożeństwa”, jako spotkania o charakterze kultowym, prowadzonego przez osobę duchowną zasadniczo może być, *per analogiam*, stosowane również w odniesieniu do innych religii. Ostatecznie jednak prawo wyjaśnienia co według założeń doktrynalnych konkretnej religii może być uznane za nabożeństwo należy pozostawić właściwym przedstawicielom związku wyznaniowego. Ważne jest to zwłaszcza na etapie przygotowania porozumienia o świadczenia posług religijnych w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, opracowania porządku wewnętrznego jednostki penitencjarnej i ustalenia dni świątecznych w czasie których nabożeństwa religijne są sprawowane¹⁰.

Istotne dla właściwego zinterpretowania prawa do bezpośredniego uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym jest także wyjaśnienie pojęcia „bezpośredniości”, którego używa ustawodawca w art. 106 § 2 kkw. Zastosowanie tego pojęcia wyłącza „pośredniość” i uprawnia więźniów do osobistego uczestnictwa w nabożeństwach. Taka konstrukcja gwarantuje osadzonym nie tylko prawo do słuchania nabożeństw, ale do aktywnego w nich udziału (np. poprzez przyjęcie Komunii Świętej, czy uczestnictwa w spowiedzi). Bezpośredniość może oznaczać także osobową relację osadzonego i kapelana sprawującego nabożeństwo w warunkach więziennych. Powodem ograniczenia lub wstrzymania odprawiania nabożeństw w więzieniu i bezpośredniego uczestnictwa więźniów jest sytuacja nadzwyczajnego zagrożenia sanitarno-epidemiologicznego lub bezpieczeństwa więzienia. Prawo do wprowadzenia takich ograniczeń o charakterze czasowym przysługuje dyrektorowi zakładu karnego lub aresztu śledczego i dotyczyć może całej populacji więźniów lub ich części wyodrębnionej według kryterium pobytu w poszczególnych budynkach. Siedmiodniowe ograniczenia lub zakazy wymagają powiadomienia sędziego

---

⁹ Encyklopedia katolicka podaje, że nabożeństwo to cześć religijna wyrażająca się zarówno w celebracjach liturgicznych, jak i pozaliturgicznych praktykach kultowych ujętych w normy kościelno – prawne lub zwyczajowe, a stanowiących tzw. pobożne praktyki ludu chrześcijańskiego (*pia exercitia populi christiani*). Zob. K. Stola, *Nabożeństwo*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. XIII, Lublin 2009, s. 613.

¹⁰ Wskazanie dni świątecznych w porozumieniu o świadczenie posług religijnych w zakładzie karnym możliwe jest na podstawie ustaleń konkordatu i ustaw indywidualnych (zob. A. Mezglewski, *Działalność własna Kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Lublin 2011, s. 196 i n.).

penitencjarnego. W przypadku zdarzeń o takim charakterze osadzonym zapewnia się możliwość słuchania nabożeństw w sposób jedynie pośredni.

Jeszcze inną kwestią pozostaje sprawa konieczności właściwej organizacji nabożeństw na terenie zakładu karnego. Obowiązek jej zapewnienia spoczywa niewątpliwie na administracji penitencjarnej. Uprawniony wydaje się więc wniosek, że również przez nie powinny być ponoszone związane z tym koszty, chociaż sprawa nie jest całkowicie wolna od niejasności. W Polsce problem ten nie był rozpatrywany w trybie administracyjnym lub sądowym. Natomiast Trybunał Konstytucyjny Szwajcarii uznał, że nabożeństwa na terenie więzień mogą być organizowane wtedy, gdy nie obciąża to nadmiernie funkcjonowania zakładu, niemniej więźniowi przysługuje roszczenie o zorganizowanie nabożeństwa.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych, korzystania posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, wskazując miejsca sprawowania nabożeństw dla osadzonych, wymienia kaplice, inne odpowiednio przystosowane do tego celu pomieszczenia oraz miejsca wewnątrz więzienia przeznaczone do tego zgodnie z porządkiem wewnętrznym¹¹. Według KPK „kaplica” to „miejsce przeznaczone za zezwoleniem ordynariusza do sprawowania kultu Bożego dla pożytku jakiejś wspólnoty lub grupy wiernych, którzy się w nim zbierają, do którego za zgodą kompetentnego przełożonego mogą przychodzić także inni wierni”¹². Zgodnie z prawem kanonicznym pomieszczenie kaplicy powinno być zarezerwowane dla kultu bożego. W realiach polskich, ze względu na przeludnienie więzień, jest to jednak trudne do zrealizowania. Niejednokrotnie nabożeństwa odprawiane są w pomieszczeniach, które w innych godzinach są wykorzystywane do celów kulturalnych, rekreacyjnych, a nawet sportowych. Zgodnie z cytowanym wyżej rozporządzeniem miejsca te mają być „odpowiednio przystosowane” do odbywania w nich nabożeństw i spotkań o charakterze religijnym. Nie zdefiniowano jednak, na czym ma polegać „odpowiedniość przystosowania” tych pomieszczeń, czyli jakie elementy wyposażenia powinny w nich się znaleźć. W konsekwencji, pomieszczenia przeznaczone do celów kultowych w różnych więzieniach są wyposażane niejednolicie.

Spornym zagadnieniem może być kwestia budowy i wyposażenia kaplic więziennych. Generalnie przyjmuje się, że obowiązek utworzenia kaplicy spoczywa na administracji penitencjarnej, a jej wyposażeniem zajmują się wspólnie administracja penitencjarna i parafia, na terenie której znajduje się więzienie.

¹¹ Dz.U. Nr 159, poz. 1546.

¹² Kan. 1223 KPK.

Brak unormowań w tym względzie utrudnia wypracowanie jednolitego wzorca postępowania.

Analizując zagadnienie uczestniczenia w nabożeństwach przez więźniów należy się odnieść także do terminów ich sprawowania. Trudno mieć wątpliwości, że możliwość uczestniczenia w nabożeństwach powinna być więźniom zapewniona, zwłaszcza w dni będące świętami religijnymi, zgodnie z regułami przyjętymi na gruncie wyznawanej przez nich religii. Wynika to jasno z przepisów tzw. ustaw indywidualnych¹³. Katalog dni, w których skazani mają prawo do uczestniczenia w nabożeństwach obejmuje w szczególności święta religijne określone w przepisach o stosunku państwa do poszczególnych grup religijnych. W aktach normatywnych dotyczących Kościoła Katolickiego (tj. w Konkordacie oraz w ustawie z 17 maja 1989 r.) jest mowa o dniach świątecznych ustawowo wolnych od pracy, określonych mianem świąt katolickich¹⁴. Katalogi dni uznawanych za świąteczne są jednak uwzględnione również w innych ustawach indywidualnych¹⁵. Osoby należące do związków wyznaniowych objętych tymi regulacjami mają wówczas prawo do zwolnienia od pracy lub nauki. Ponadto w art. 4 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 2 pkt 2 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania generalnie zapewnia się więźniom prawo do obchodzenia świąt religijnych, a zgodnie z art. 42 ust. 1 tej ustawy osoby należące do Kościołów i innych związków wyznaniowych, których święta nie są dniami ustawowo wolnymi od pracy mogą uzyskać zwolnienie z pracy lub nauki na czas tych świąt¹⁶. Dotyczy to także skazanych zatrudnionych i pobierających naukę w szkołach

¹³ Zob. np. art. 32 ust. 2 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego oraz art. 23 ust. 2 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko – Augsburskiego.

¹⁴ Taki charakter mają wszystkie niedziele oraz następujące święta: 1 stycznia – uroczystość świętej Bożej Rodzicielki Maryi, drugi dzień Wielkiej Nocy, dzień Bożego Ciała, 15 sierpnia – uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, 1 listopada – dzień Wszystkich Świętych, 25 grudnia – pierwszy dzień Bożego Narodzenia i 26 grudnia – drugi dzień Bożego Narodzenia.

¹⁵ Do art. 14 ust. 1 ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w RP wpisano następujące święta prawosławne: 7 stycznia – pierwszy dzień Bożego Narodzenia, 8 stycznia – drugi dzień Bożego Narodzenia, 19 stycznia – Chrzczenie Pańskie, 7 kwietnia – Zwiastowanie Najświętszej Maryi Panny, drugi dzień Wielkiej Nocy, 19 sierpnia – Przemienienie Pańskie, 28 sierpnia – Zaśnięcie Najświętszej Maryi Panny. Natomiast w art. 11 ust. 1 ustawy o stosunku państwa do gmin wyznaniowych żydowskich uwzględniono następujące święta: Nowy Rok, Dzień Pojednania, Święto Szałasów, Zgromadzenie Ósmego Dnia, Radość Tory, Pesach, Szawuot. Ponadto zwolnienie od nauki i pracy w określone święta religijne przysługuje na podstawie ustaw indywidualnych wyznawcom następujących Kościołów: Ewangelicko – Augsburskiego, Ewangelicko – Reformowanego, Ewangelicko – Metodystycznego, Zielonoświątkowego, Chrześcijańskich, Kościoła Katolickiego, Kościoła Mariawitów.

¹⁶ Ogólne zasady zwolnień od nauki i pracy w celu obchodzenia świąt religijnych zostały określone w rozporządzeniu Ministrów Pracy i Polityki Socjalnej i Edukacji Narodowej z 11 marca 1999 r. w sprawie zwolnień od pracy lub nauki osób należących do Kościołów i innych związków

więziennych i poza więzieniem. Ważne dla prawidłowej realizacji praw osadzonych jest więc to, aby władze więzienia posiadały wiedzę na temat terminów świąt religijnych, zwłaszcza tych ruchomych i wywodzących się z tradycji religijnych niechrześcijańskich. Wykaz terminów świątecznych, dostarczanych władzom więzienia przez duchownych, może zapewnić bezkonfliktową realizację prawa do uczestniczenia w nabożeństwach w dni świąteczne. Jest to o tyle ważne, że w porządkach wewnętrznych zakładów karnych i aresztów śledczych określa się dni i godziny sprawowania nabożeństw (identyczne ustalenia mogą być zawarte w porozumieniach o świadczenie usług religijnych na terenie więzienia)¹⁷.

4. Prawo do słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu

Prawo skazanych do bezpośredniego słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu nie wynika wprost z żadnego z aktów prawa międzynarodowego. Nie wspomina się w nich także o takiej formie odbioru nabożeństw religijnych w stosunku do kogokolwiek. Uprawnienia związane ze słuchaniem nabożeństw za pomocą massmediów nie zostały uwzględnione również w postanowieniach Konstytucji RP. Za przyjęciem takiego rozwiązania przemawia fakt przypisania uprawnień pośredniego uczestnictwa w nabożeństwach przez transmisję tylko tej części wiernych, którzy pozostając w sytuacji dla siebie przymusowej, nie mogą tego czynić w inny sposób (czyli bezpośrednio). Taką kategorią wyznawców pozostają niewątpliwie więźniowie oraz osoby chore, zwłaszcza terminalnie.

Możliwość słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu została zapisana wprost w trzech ustawach indywidualnych: katolickiej, prawosławnej i ewangelicko-augsburskiej. Jest to z pewnością odpowiedź na oczekiwania strony kościelnej. Na przykład zgodnie z KPK wierni, którzy nie mogą uczestniczyć we Mszy św. w niedziele i święta, są zachęceni do tego, aby poświęcili odpowiedni czas na modlitwę. W tym przypadku pomocne okazać się może słuchanie (ogłądanie) nabożeństw. W pozostałych aktach normatywnych

---

wyznaniowych w celu obchodzenia świąt religijnych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy (Dz. U. nr 26, poz. 235).

¹⁷ Zob. § 13 rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno - porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, (Dz.U. Nr 152, poz. 1493) i § 13 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, (Dz.U. Nr 152, poz. 1494).

regulujących sytuację prawną poszczególnych związków wyznaniowych, nie ma wyraźnych, ani dorozumianych odniesień do tego prawa. Szczególnie zastanawiający jest fakt zupełnego pominięcia tej kwestii w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Tym bardziej należy więc dowartościować unormowanie zawarte w art. 106 kkw.

Zasadniczym dla rozważań związanych z tym uprawnieniem osadzonych jest omówienie pojęcia „słuchania”. W dzisiejszych czasach niezrozumiałe wydaje się ograniczenie omawianego uprawnienia wyłącznie do funkcji audio, co wskazuje na możliwość wykorzystania przekładników jedynie fonicznych. Wyklucza się więc możliwość korzystania z funkcji wizualnej lub audiowizualnej. Przyjęcie takiego rozwiązania wiąże się zapewne z tradycją powstania pierwszego w miarę kompletnego przepisu dotyczącego uprawnień religijnych osadzonych w okresie powojennym, czyli zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 17 września 1981 r.¹⁸, gdzie wyraźnie mówi się o transmisji radiowej. W przepisach przyjmowanych w następnych latach kopiowano to rozwiązanie, pomimo zmian i postępu technologicznego (technologie cyfrowe dźwięku i obrazu). W 1981 r. przekaz radiowy był najbardziej rozpowszechnioną metodą przesyłania informacji. Natomiast w obecnej dobie, chociaż nadal wykorzystywany, wydaje się anachroniczny. Wówczas (tj. bezpośrednio po 1981 r.) osadzeni, głównie tymczasowo aresztowani mogli słuchać radiowego przekazu Mszy św. transmitowanej przez I Program Polskiego Radia z Kościoła Św. Krzyża w Warszawie w każdą niedzielę o godz. 9.00. Obecnie w związku z upowszechnieniem się innych kanałów zwłaszcza telewizyjnych zasadne byłoby zastąpienie pojęcia „słuchania” określeniem „odbiór”. Bez wątpliwości możliwe byłoby korzystanie z przekazu telewizyjnego nabożeństw transmitowanych za pośrednictwem np. I Programu TVP, telewizji Polonia, telewizji Trwam czy TV Religia. W przypadku przekazów satelitarnych niektórych nabożeństw (np. muzułmańskich) zapewniony byłby odbiór kanałów religijnych emitowanych w innych językach (np. arabskim) za pomocą telewizji kablowej lub satelitarnej funkcjonującej w placówkach penitencjarnych.

Trzeba jednak podkreślić, że formalne ograniczenie omawianego uprawnienia do „słuchania” nabożeństw w praktyce nie oznacza niemożliwości ich odbioru z wykorzystaniem innych sposobów przekazywania informacji. W praktyce więźniowie dysponują zarówno odbiornikami telewizyjnymi jak i radiowymi, i w zasadzie swobodnie dysponują o ich wykorzystaniu. Jeszcze inną formą

---

¹⁸ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 września 1981 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych, korzystania posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych i ośrodkach przystosowania społecznego (Dz.Urz. MS Nr 5, poz. 27).

słuchania przez osadzonych nabożeństw pozostaje transmisja za pomocą radiowęzła wewnątrz zakładowego. Umożliwia się wówczas przekaz zarówno audycji radiowych, telewizyjnych, jak i nabożeństw odprawianych w jednym miejscu w więzieniu, a przekazywanych do cel mieszkalnych za pomocą głośników radiowęzłowych lub telewizji wewnętrznej.

Kolejną kwestią rozważaną przy okazji odbioru nabożeństw w formie słuchowisk jest infrastruktura rozgłośni telewizyjnych i radiowych o tematyce religijnej. W przypadku katolickich stacji radiowych sieć taka funkcjonuje w wymiarze ogólnopolskim i lokalnych. Osadzeni odbierający sygnał radiowy tych rozgłośni mają szeroki wybór transmisji i retransmisji Mszy św. i nabożeństw. Mniejsze możliwości posiadają członkowie innych związków wyznaniowych.

5. Prawo do posiadania niezbędnych do praktyk religijnych ksiązek, pism i przedmiotów

Art. 106 §2 kkw, w części dotyczącej prawa posiadania przedmiotów niezbędnych do uprawiania kultu religijnego, w swej treści jest powtórzeniem art. 4 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, gdzie prawo ich posiadania uzupełniono o prawo do korzystania z nich. Trudno mieć wątpliwość, że również na gruncie Kodeksu karnego wykonawczego omawiane uprawnienie należy interpretować szeroko uwzględniając również prawo do wykorzystania tych przedmiotów do celów religijnych. Możliwość posiadania, to także prawo korzystania z posiadanych już przedmiotów. Prawo skazanych do posiadania w celi mieszkalnej przedmiotów kultu religijnego powielone zostało w art. 110a § 1 kkw. Na gruncie tego przepisu mogą pojawiać się wątpliwości związane z realizacją tego uprawnienia. W związku z generalnym brzmieniem art. 106 kkw należy jednak stwierdzić, że pozbawienie więźniów na przykład różańca lub modlitewnika w czasie pobytu poza celą mieszkalną (np. w kaplicy) byłoby ewidentnym nadużyciem. Prawo posiadania ksiązek, pism, przedmiotów w celu religijnym należy łączyć z prawem do korzystania z praktyk i posług religijnych. Tym też należy tłumaczyć brak wyspecyfikowania tych uprawnień w Konstytucji RP czy przepisach prawa międzynarodowego, a także wszystkich ustawach indywidualnych i Konkordacie. Natomiast Europejskie Reguły Więzienne w dwóch regułach odnoszą się do kwestii posiadania głównie ksiązek o tematyce religijnej. W regule 42 używa się pojęcia „posiadania religijnych ksiązek dogmatycznych i pouczających z zakresu jego wyznania”, a w regule 46 mówi się o „posiadaniu niezbędnych ksiązek i wydawnictw zaspakajających potrzeby życia religijnego,

duchowego i moralnego”. Z analizy Europejskich Reguł Więziennych wynika także zalecenie nr 77 związane z edukacją religijną więźniów, że ta nie może odbywać się bez odpowiedniej literatury. Właściwa literatura faktycznie stanowi bowiem podstawowe narzędzie zdobywania i utrzymywania wiedzy nie tylko z zakresu religii, ale i spraw duchowych, a także w szerokim rozumieniu – moralnych. Wykonanie tego uprawnienia umożliwia osadzonym praktykowanie religijne, a w sytuacji osób poszukujących wiary staranie się o pomoc w realizacji prawa do kształtowania własnego światopoglądu.

Niejasności wynikające z konstrukcji art. 106 kkw wiązać się mogą z wyjaśnieniem tego co jest lub może być „niezbędne”. Przyjęcie takiej klauzuli generalnej, zamiast precyzyjnego określenia stanowić może źródło nadużyć przez osoby osadzone i duchownych, jak również władze administracyjne więzienia. Wykazanie cechy niezbędności posiadania w celu praktykowania religijnego określonych przedmiotów ciąży na osobie posiadającej lub ubiegającej się o posiadanie określonego przedmiotu, czyli na wnioskodawcy. Wątpliwości nie będą pojawiać w sytuacji takich przedmiotów jak biblia, Koran czy modlitewniki. Uznane są one w tradycji religijnej, jak historycznej i rozpoznawane jako typowe dla właściwego praktykowania religii, także w środowisku więziennym. Kontrowersje może jednak wzbudzać prawo do posiadania innych przedmiotów mających wymowę religijną. Generalnie rzecz ujmując można jednak stwierdzić, że ewentualne ograniczenia mogą być wprowadzane jedynie w sytuacjach wyjątkowych, a zakaz noszenia, bądź eksponowania symboli religijnych, bez odpowiedniego uzasadnienia jest decyzją arbitralną i narusza wolność religii¹⁹.

Należy pamiętać, że korzystanie przez osadzonych z przedmiotów niezbędnych dla celów religijnych nie może być niezgodne z ich przeznaczeniem²⁰. Jednak zezwolenia indywidualne i uprawnienia wynikające z ustaleń porządków wewnętrznych, mimo limityzacji co do ilości i wielkości tych przedmiotów, nie podlegają innym formom kontroli. Nikt nie może „rozliczać” osadzonego z częstotliwości czytania biblii, efektywnej modlitwy w oparciu o modlitewniki,

---

¹⁹ Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie X p-ko Zjednoczonemu Królestwu z 12 marca 1981 r., skarga nr 8160/78, DR 22/27, Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie Knudsen p-ko Norwegii z 8 marca 1985, skarga nr 11045/84, DR 42/247.

²⁰ Europejska Komisja Praw Człowieka zajmowała się skargą skazanego, któremu władze więzienne odebrały książki poświęcone sztuce wojennej i technikom samoobrony. Skarżący twierdził, że decyzja administracji penitencjarnej w tym zakresie narusza jego prawo do wolności myśli, sumienia i religii wynikające z art. 9 Konwencji. Komisja uznała jednak, że decyzja władz więziennych była słuszna i oparta na ochronie praw i wolności innych osób (decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie X p-ko Zjednoczonemu Królestwu z 18 maja 1976 r., skarga nr 6886/75, DR 5/100).

a w konsekwencji cofać lub ograniczać prawa do posiadania przedmiotów religijnych i korzystania z nich. Nie można także przyjąć rozwiązania, zgodnie z którym przedmioty te znajdować mogłyby się w innym miejscu niż cela mieszkalna (np. kaplica lub inne miejsce spotkań o charakterze religijnym). Nie do przyjęcia byłoby także deponowanie przedmiotów kultu religijnego w innym, zamkniętym miejscu z założeniem, że byłyby udostępniane jedynie na czas praktykowania religijnego. Ograniczono by w ten sposób, a w konsekwencji niezrealizowane byłoby prawo do dysponowania nimi w sposób swobodny.

Osobnym, a nadto zasadniczym zagadnieniem rozpatrywanym w kontekście prawa do posiadania książek religijnych jest prawo do posiadania biblii, stanowiącej szczególny rodzaj książki religijnej. Dotyczy to także innych tekstów uznanych za święte przez wyznawców różnych religii. Prawo do posiadania Pisma Świętego w celi mieszkalnej posiada mocne uzasadnienie historycznie i spełnia istotną rolę gwaranta prawa do wykonywania praktyk religijnych przez więźniów – chrześcijan. Biblia jest także najbardziej popularną formą literatury religijnej udostępnianej więźniom. W oparciu o teksty biblijne realizuje się także kolejne uprawnienie o charakterze religijnym przysługujące osadzonym – nauczanie religii. Biblie dostarczane są zarówno do cel mieszkalnych, jak i znajdują się na wyposażeniu bibliotek więziennych i bibliotek przy kaplicach zakładowych. Poza wersjami polskojęzycznymi do dyspozycji obcokrajowców pozostają także wydania niepolskie.

6. Prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii

Żadna z tzw. ustaw indywidualnych, ani też ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, nie odnosi się wyraźnie do nauczania religijnego w więzieniu. Prawo do nauczania religii, a zwłaszcza do korzystania z tego nauczania, jest jednak podstawowym uprawnieniem o charakterze wolnościowym. Brak jego realizacji znacząco utrudnia praktykowanie religii, a samo nauczanie stanowi jedną z ważniejszych form uzewnętrzniania religii lub przekonań gwarantowanych zarówno w Konstytucji RP, jak i licznych aktach prawa międzynarodowego²¹. O nauczaniu religijnym więźniów mówi się wprost w regule 77 Europejskich

---

²¹ A. Mezglewski, *Przepisy kształtujące rozwiązania systemowe w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce na tle standardów międzynarodowych*, [w:] W. Janiga, A. Mezglewski (red.), *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, Krosno – Sandomierz 2000, s. 110 – 111.

Reguł Więziennych. Wyliczenie „prawa do uczestniczenia w nauczaniu religii” w katalogu praw przysługujących więźniom należy więc uznać za w pełni uzasadnione.

Wolność nauczania religijnego może być realizowana na płaszczyźnie wewnętrznej (*ad intra*) poprzez aktywne pogłębianie i rozwój doktryny religijnej, bądź też w formie publicznego przedstawiania swoich poglądów i przekonań poza wspólnotą religijną w której dany człowiek funkcjonuje (nauczanie *ad extra*). Jedną z ważniejszych form nauczania religijnego jest prowadzenie edukacji religijnej w ramach systemu oświaty.

Przyjęcie unormowania, zgodnie z którym więzień ma prawo do uczestniczenia w nauczaniu religii, prowadzonym w zakładzie karnym, zakłada istnienie odpowiednio zorganizowanej nauki religii. Przepis nie określa natomiast formy tego nauczania, a w szczególności nie precyzuje, czy powinno się ono odbywać w ramach szkolnych lekcji religii. Nie wskazuje również, kto odpowiada za organizację nauczania religii prowadzonego poza zajęciami szkolnymi. Wydaje się, że w każdym przypadku zapewnienie właściwych warunków logistycznych obciąża administrację więzień, a przygotowanie odpowiednich programów oraz zapewnienie kadry stanowi obowiązek Kościołów i innych związków wyznaniowych.

Kwestie związane z nauczaniem w ramach szkół przywięziennych zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 13 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych²². Nauczanie religii zostało w nim zupełnie pominięte. Można sądzić, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest to, że prowadzenia zajęć z religii lub etyki w ogóle nie przewidują ramowe plany nauczania dorosłych uczniów szkół podstawowych i gimnazjów (również tych, które prowadzone są w warunkach wolnościowych)²³. W konsekwencji, szkolne nauczanie religii w warunkach polskiego systemu penitencjarnego – mimo formalnego uprawnienia wynikającego z art. 106 § 2 kkw – nie odbywa się. Oceniając to rozwiązanie należy najpierw zwrócić uwagę na fakt, że katechezy dorosłych nie przewidują także „Podstawy programowe katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce” i „Program Nauczania Religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu

²² Dz.U. Nr 37, poz. 337.

²³ Zob. rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. Nr 15, poz. 142 z późn. zm.). Przed nowelizacją tego aktu normatywnego, której dokonano na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 marca 2009 r. w sprawie zmiany rozporządzenia w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 54, poz. 442), w ramowych programach nauczania uczniów III klasy gimnazjum dla dorosłych przewidziana była 1 godzina religii w tygodniu, jednak jej wykorzystanie nie było obowiązkowe.

Polski²⁴. Jednak według opinii katolickich kapelanów więziennych w szkołach funkcjonujących w ramach zakładów karnych powinna być prowadzona katecheza dla dorosłych²⁵.

Odrębną formą uzewnętrzniania religii poprzez nauczanie pozostaje studiowanie tekstów religijnych i dyskusja podejmowana na tej podstawie w ramach wspólnoty o charakterze religijnym. Zgodnie ze stanowiskiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka możliwość realizowania takich praktyk powinna zostać zagwarantowana również w warunkach więziennych, zwłaszcza w przypadku tych wspólnot religijnych, dla których jest to podstawa praktykowania religijnego²⁶.

7. Prawo do brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej związków wyznaniowych

Wpisanie do Kodeksu karnego wykonawczego uprawnienia osadzonych do brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej Kościoła lub innego związku wyznaniowego wprost nie wynika z przepisów konstytucyjnych i prawa międzynarodowego. Co prawda w art. 53 ust. 2 Konstytucji RP mówi się o prawie osób do korzystania z pomocy religijnej tam gdzie się znajdują, ale nie jest to przecież równoznaczne z braniem udziału w charytatywnej i społecznej

²⁴ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawy programowe katechezy Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, s. 8; Z. Marek, *Program nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski*, [w:] S. Dziekoński (red.), *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, Warszawa 2003, s. 17.

²⁵ Przyjęcie takiego rozwiązania stanowiłoby powrót do praktyki przedwojennej. Zgodnie z regulaminem z 1931 r. w szkołach więziennych prowadzono naukę religii jako pierwszy i podstawowy przedmiot. Dopiero w dalszej kolejności wskazywano na potrzebę nauki czytania, pisania, rachunków, geometrii, historii, geografii, języka polskiego, nauki o Polsce współczesnej, przyrody czy rzemiosła (§ 189 regulaminu). W okrojonej wersji programowej nauczania religia funkcjonowała dalej obok czytania, pisania, rachunków i wiadomości o ustroju Polski (§ 190 regulaminu). Pozostawało to w zgodzie z przyjęciem zasady opieki duchownej jako fundamentalnego środka wychowawczo – poprawczego stosowanego względem więźniów z ich prawem do „czerpania nauk moralnych i pociechy religijnej ich wyznania”. Następnymi środkami oddziaływania poprawczego były kolejno: działalność kulturalno-oświatowa, organizacja pracy i wychowanie fizyczne (§ 179). Ważnym zaś obowiązkiem kapelana wynikającym z § 180 było wykładanie nauk religijnych w szkole więziennej. Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego (Dz.U. Nr 71, poz. 577).

²⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Kuznetsov i inni p-ko Rosji z 11 stycznia 2007r., Sekcja I, skarga nr 184/02, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/46b1cea02.html>.

działalności wspólnoty religijnej. Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania formułuje prawo do utrzymywania kontaktów ze współwyznawcami, ale i jego nie można utożsamiać z prawem do brania udziału w omawianej działalności Kościoła lub innego związku wyznaniowego. Kwestii uprawnień osób osadzonych do brania udziału w działalności związku wyznaniowego nie podejmuje również żadna z ustaw indywidualnych, ani Konkordat²⁷. W związku z tym można mieć wątpliwości, czy konieczne jest wyraźne uwzględnienie tego prawa w Kodeksie karnym wykonawczym. Więźniowie niemal wyłącznie czerpią korzyści z przynależności do określonego związku wyznaniowego. Akcje humanitarne z udziałem osadzonych jako darczyńców, prowadzone są sporadycznie.

Zapewniając więźniom prawo do brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej grup religijnych ustawodawca zastosował ich prawne określenia, mówiąc o Kościołach i innych związkach wyznaniowych. Samo wyróżnienie Kościołów spośród innych związków wyznaniowych wynika przede wszystkim z Konstytucji RP (art. 25). Za „Kościoły” uznaje się te związki wyznaniowe, które opierają się na doktrynie chrześcijańskiej. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że w rejestrze prowadzonym przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji wpisane są również takie podmioty, które używają w nazwie słowa „Kościół”, chociaż nie odwołują się do chrześcijaństwa. Natomiast pojęcie związku wyznaniowego obejmuje wszystkie wspólnoty religijne, „zakładane w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, posiadające własny ustrój, doktrynę i obrzędy kultowe” (art. 2 pkt 1 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania). Podział na Kościoły i inne związki religijne nie wywołuje konsekwencji prawnych w zakresie uprawnień wynikających z zakwalifikowania do pierwszej lub drugiej kategorii²⁸. Nie ma również podstaw, aby różnicować prawa więźniów do brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej ich własnej grupy religijnej, w zależności od tego, czy grupa ta może być określona jako Kościół. Trudno natomiast jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy wolą ustawodawcy było zapewnienie osadzonym prawa do brania udziału w omawianej działalności wszystkich faktycznie istniejących wspólnot religijnych, czy też jedynie Kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej. W art. 106 kkw nie stawia się wymogu, aby związek wyznaniowy, w którego działalności

²⁷ Poza działalnością społeczną i charytatywną Kościoła osadzeni powinni uczestniczyć także w działalności ewangelizacyjnej. Ta podstawowa sfera została w sposób zupełny pominięta w przepisach z oczywistą szkodą dla więźniów. Jednak jest realizowana poprzez wykonywanie praktyk i świadczenie usług religijnych na rzecz osadzonych, co w części konwaliduje brak kompletności przepisów prawa.

²⁸ Zob. T. J. Zieliński, *Pojęcie religii, wyznania, związku wyznaniowego i Kościoła w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Prawo i Religia”, 2007 t. 1, s. 46 – 53.

mnogą uczestniczyć więźniowie, posiadał uregulowaną sytuację prawną (jak to się czyni np. w art. 53 ust. 4 Konstytucji RP). Z drugiej strony jednak trzeba podkreślić, że dopiero w przypadku związków wyznaniowych wpisanych do rejestru (lub – tym bardziej – działających w oparciu o odrębną ustawę) można zasadnie zakładać, że ich cele nie obejmują działalności sprzecznej z prawem. W związku z tym należałoby postulować, aby omawiane prawo osadzonych wyraźnie ograniczyć do tych wspólnot religijnych, które mają uregulowaną sytuację prawną.

Dokonując analizy określenia „brania udziału w działalności” zwraca się uwagę na aktywność osadzonych. Jednak równie właściwym zwrotem mogłoby być „uczestnictwo”, co znaczeniowo oznacza to samo, co branie udziału. Jednak zarówno określenie „branie udziału” jak i „uczestnictwo” w odniesieniu do działalności charytatywnej w przypadku więźniów jest sformułowaniem wysoce nie trafnym. Tak naprawdę więźniowie raczej korzystają z działalności charytatywnej Kościoła, niż sami taką działalność na rzecz innych osób prowadzą. Wątpliwości dotyczą również uczestniczenia przez więźniów w działalności społecznej. Z natury rzeczy wiąże się ona z funkcjonowaniem na szczeblu parafialnym, zaś w przypadku więźniów łączność z parafią jest istotnie ograniczona. Izolacja penitencjarna nie umożliwia sprawowania funkcji z wyboru (np. w Kościele Katolickim – w Radzie Parafialnej), ani też w klubach i stowarzyszeniach o charakterze społecznym i religijnym. Pobyt w więzieniu utrudnia albo uniemożliwia wymaganą obecność na spotkaniach organizacji społecznych w Kościołach, a zazwyczaj także czynne i bierne prawo wyborcze w organizacjach religijnych.

W praktyce osadzeni w więzieniu przede wszystkim korzystają ze wsparcia materialnego otrzymywanego za pośrednictwem Kościoła lub innego związku wyznaniowego. Działalność charytatywną na rzecz więźniów świadczą najczęściej sami kapelani więzienni. Jak wynika z kwerendy przeprowadzonej przez autora wśród duszpasterzy więziennych, większość księży w sposób doraźny pomaga więźniom w trakcie pobytu w zakładzie karnym i po jego opuszczeniu. Pomoc obejmuje zazwyczaj także członków rodzin więźniów. Najbardziej popularnymi formami wsparcia są paczki świąteczne, drobne prezenty, bądź kwoty pieniężne czy spłata gryzwy. Często pomoc świadczona osadzonym odbywa się za pośrednictwem instytucji kościelnych, takich jak Caritas. Byli więźniowie korzystają z pomocy struktur kościelnych w znalezieniu pracy, miejsca zamieszkania czy odpowiedniego programu terapii uzależnień.

Możliwość uczestniczenia, w niektórych przynajmniej formach działalności religijnej, stanowi dla wielu więźniów ważną formę manifestowania swojej religii, chronioną w art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Tego

rodzaju aktywność utwierdza osadzonych w poczuciu łączności ze wspólnotą religijną, pomimo faktycznego rozluźnienia z nią więzi²⁹. Działalność charytatywna i społeczna Kościoła lub innego związku wyznaniowego musi być jednak wpisana w jego misję. Daje to formalne umocowanie do budowy m.in. struktur o charakterze społecznym i charytatywnym. Ważne z punktu widzenia prawa więźniów do uczestnictwa w działalności społecznej związków wyznaniowych jest jednak to, że wspólnoty te mogą swobodnie ustalać sposób przyjmowania lub wydalania członków (osadzeni często nie posiadają świadomości w tym zakresie). Dotyczące tych kwestii decyzje uprawnionych władz religijnych nie mogą podlegać jakimkolwiek naciskom państwa (również administracji więziennej), gdyż w przeciwnym razie naruszono by zasadę bezstronności i neutralności w zakresie przekonań religijnych³⁰.

Specyficzną formą udziału więźniów w życiu wspólnotowym swego Kościoła lub innego związku wyznaniowego jest uzyskanie przez nich możliwości publikowania artykułów w prasie religijnej. Ograniczenia mogą być podyktowane racjami natury dyscyplinarnej. Europejska Komisja Praw Człowieka nie dopatrzyła się naruszenia uprawnień więźnia buddysty, któremu ze względów porządkowych odmówiono prawa wysyłania artykułów do publikacji w buddyjskim magazynie religijnym³¹.

8. Prawo do indywidualnych spotkań z duchownym

Prawo więźniów do indywidualnych spotkań z duchownymi, o których mowa w art. 106 kkw wywodzi się z art. 17 Konkordatu, gdzie zapewnia się je więźniom. Wynika z powszechnie gwarantowanego prawa do przyjmowania i uzewnętrzniania religii. Prawo osadzonych do spotkań z kapelanami zapisano wyraźnie w regule 41 Europejskich Reguł Więziennych. Wynika ono również z ustaw indywidualnych (poza muzułmańską, karaimeńską i staroobrzędowców), w których zapewniono osadzonym prawo do korzystania z posług religijnych, a w nich mieści się przecież możliwość spotkań z duchownymi. Również rozporządzenie

²⁹ Zob. np. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Supreme Holy Council of Muslim Community (Najwyższa Święta Rada Wspólnoty Muzułmańskiej) p-ko Bułgarii z 16 grudnia 2004 r., Sekcja I, skarga nr 39023/97, ECHR 2004/4.

³⁰ Zob. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Svyato – Mykhaylivska Parafiya p-ko Ukrainie z 14 czerwca 2007 r., Sekcja V, skarga nr 77703/01, <http://www.strasbourgconsortium.org/document.php?DocumentID=4101>.

³¹ Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie X p-ko Zjednoczonemu Królestwu z 20 grudnia 1974 r., skarga nr 5442/72, DR 1/41.

Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. przewiduje *expressis verbis* możliwość indywidualnych spotkań więźniów o charakterze duchowym i wskazuje miejsca, w których winny one się odbywać. Rozporządzenie wymienia kaplice, inne odpowiednio przystosowane pomieszczenia lub miejsca, a także cele mieszkalne, cele szpitalne i izby chorych. Cechą wspólną dla tych miejsc powinna być możliwość zachowania prywatności. W związku z tym indywidualne spotkania w więzieniu nie będą mogły być realizowane w miejscach nauki, zatrudnienia, widzeń, zakupów i spacerów, gdyż nie jest możliwe zapewnienie tam właściwych warunków. Istotnym ograniczeniem jest uznanie zasady niezakłócania obowiązujących w zakładzie zasad porządku i bezpieczeństwa, co mogłoby nastąpić w sytuacji organizacji spotkań o charakterze religijnym w dowolnym czasie i miejscu.

Należy zwrócić uwagę, że spotkanie z duchowym może mieć dla więźnia charakter posługi sakramentalnej lub rozmowy religijnej. Ta ostatnia obejmować może sprawy religijne lub być związana z potrzebą kontaktu z inną osobą spoza środowiska więziennego, dotyczyć spraw osobistych więźnia lub członków jego rodziny. Rozmowa taka może mieć charakter pastoralny lub terapeutyczny.

Pojęcie „duchownego”, użyte przez ustawodawcę w art. 106 kkw, powinno być rozumiane szeroko. Odwołując się do Europejskich Reguł Więziennych należy stwierdzić, że niekoniecznie musi to być osoba, która formalnie należy do duchowieństwa. Europejskie Reguły Więzienne mówią w tym kontekście o „kanonicznie uprawnionym przedstawicielu religii lub wyznania”. Wyodrębniają także możliwość ustanowienia lub dopuszczenia takiego przedstawiciela religijnego do pracy duszpasterskiej z więźniami. Użycie określenia „kanonicznie uprawnionego przedstawiciela” wyłącza jednak możliwość sprawowania posługi religijnej przez osoby nieposiadające żadnych kwalifikacji formalnych. Natomiast z pewnością możliwe jest sprawowanie funkcji duszpasterskiej przez osoby świeckie uprawnione do tego przez właściwe władze religijne.

Rozważając prawo osadzonych do spotkań z duchowymi trzeba zwrócić uwagę na fakt, że administracja więzienna nie posiada informacji na temat przynależności wyznaniowej poszczególnych więźniów. W żadnym z dokumentów osobopoznawczych osadzonych nie wpisuje się ich wyznania, ani też nie odbiera się od nich oświadczeń w tym zakresie (podobnie zresztą kwestie te uregulowane są wobec innych obywateli). Za niedopuszczalne – w kontekście art. 53 ust. 7 Konstytucji RP – należałoby uznać określanie przynależności wyznaniowej poprzez certyfikat religijny, potwierdzanie wykonywania praktyk religijnych z okresie pobytu na wolności czy zwracanie się o opinię do właściwego Kościoła lub innego związku wyznaniowego. Administracja więzienna

nie ma więc wiedzy na temat przekonań religijnych więźniów lub braku takich, a informację o dostępności do duchownych wszystkich wyznań podaje im się *in abstracto*. W konsekwencji oznacza to nałożenie na administrację penitencjarną obowiązku umożliwienia każdorazowego kontaktu więźnia z duchownym, którego ten wskaże. Poza tym w trakcie pobytu w izolacji więziennej osadzeni mogą przecież zmieniać przynależność religijną i to bez obowiązku informowania o tym kogokolwiek. Administracja więzienna nie może też żądać od duchownego potwierdzenia faktu przynależności więźnia do określonej wspólnoty. Daje to więźniom swobodę w poszukiwaniu odpowiadającej im religii, ale jednocześnie stwarza niebezpieczeństwo niedopuszczalnych zachowań prozelickich.

W praktyce polskiego systemu penitencjarnego więźniom zapewnia się prawo do uczestnictwa w spotkaniach różnych grup religijnych oraz do korzystania ze świadczonej przez nie pomocy charytatywnej, bez względu na ich przynależność wyznaniową. Nie służy to jednak właściwemu ułożeniu relacji religijnych w więzieniu, które stanowi obowiązek spoczywający na dyrektorze placówki penitencjarnej.

Zakończenie

Katalog uprawnień o charakterze religijnym zawartych w kkw należy przyjąć z aprobatą, trudno bowiem odmówić słuszności prawa osób pozbawionych wolności do praktykowania religijnego i korzystania z usług religijnych w warunkach zakładu karnego lub aresztu śledczego. Zresztą ustawodawca kodeksowy dokonał właściwej specyfikacji tych uprawnień i zaliczył do nich uczestnictwo w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym, słuchanie nabożeństw, posiadanie przedmiotów niezbędnych do praktykowania religijnego, uczestnictwa w nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej związków wyznaniowych oraz spotkań duchownym i wyżywienia religijnego. Wszystkie te uprawnienia pozostają w zgodzie z wolnościami zagwarantowanymi konstytucyjnie i wynikającymi z przepisów prawa międzynarodowego. Jednak już na poziomie realizacji tych gwarancji i postanowień ogranicza się w zasadzie wszystkie uprawnienia religijne więźniów tłumacząc je (nie zawsze zasadnie) potrzebą utrzymania porządku i bezpieczeństwa w zakładach i aresztach albo poszanowaniem praw innych osób. Poza tym krajowy ustawodawca pominął zupełnie kwestie prawa skazanych i tymczasowo aresztowanych do pochówku religijnego a uprawnienia do korzystania z posiłków przygotowanych z zachowaniem reguł religijnych potraktował w zasadzie marginalnie. Takie rozwiązanie

w żadnej mierze nie służy pełnej realizacji praw osób pozbawionych wolności ani nie wspiera idei demokratycznego państwa prawnego szanującego godność osobistą znajdujących się przymusowej dla siebie sytuacji.

Bibliografia

Akty prawne:

- Ustawa z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tj. Dz. U. z 2000 r. Nr 26, poz. 319 z późn. zm.).
- Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 29 poz. 154 z późn. zm.).
- Ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 66, poz. 287 z późn. zm.).
- Ustawa z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 73, poz. 323 z późn. zm.).
- Ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko Metodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 479 z późn. zm.).
- Ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 480 z późn. zm.).
- Ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 481 z późn. zm.).
- Ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 97, poz. 482 z późn. zm.).
- Ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 251 z późn. zm.).
- Ustawa z 17 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 253 z późn. zm.).
- Ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 252 z późn. zm.).
- Ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 41, poz. 254 z późn. zm.).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. Nr 90, poz. 557, z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego (Dz.U. Nr 71, poz. 577).
- Rozporządzenie Ministrów Pracy i Polityki Socjalnej i Edukacji Narodowej z 11 marca 1999 r. w sprawie zwolnień od pracy lub nauki osób należących do Kościołów i innych związków wyznaniowych w celu obchodzenia świąt religijnych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy (Dz. U. nr 26, poz. 235).

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. Nr 15, poz. 142 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych – Dz. U. nr 151, poz. 1468).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno - porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, (Dz.U. Nr 152, poz. 1493)
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, (Dz.U. Nr 152, poz. 1494).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych, korzystania posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, wskazując miejsca sprawowania nabożeństw dla osadzonych, wymienia kaplice, inne odpowiednio przystosowane do tego celu pomieszczenia oraz miejsca wewnątrz więzienia przeznaczone do tego zgodnie z porządkiem wewnętrznym, Dz.U. Nr 159, poz. 1546.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 13 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych, Dz.U. Nr 37, poz. 337.
- Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 marca 2009 r. w sprawie zmiany rozporządzenia w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 54, poz. 442
- Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 września 1981 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych, korzystania posług religijnych w zakładach karnych, aresztach śledczych i ośrodkach przystosowania społecznego (Dz. Urz. MS Nr 5, poz. 27).

Akty prawa międzynarodowego:

- Konkordat z 28 lipca 1993 r. zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka:

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Poltoratskiy p-ko Ukrainie z 29 kwietnia 2003 r., sekcja IV, skarga nr 38812/97, ECHR 2003/5.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Supreme Holy Council of Muslim Community (Najwyższa Święta Rada Wspólnoty Muzułmańskiej) p-ko Bułgarii z 16 grudnia 2004 r., Sekcja I, skarga nr 39023/97, ECHR 2004/4.

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Kuznetsov i inni p-ko Rosji z 11 stycznia 2007r., Sekcja I, skarga nr 184/02, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/46b1cea02.html>.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Svyato – Mykhaylivska Parafiya p-ko Ukrainie z 14 czerwca 2007 r., Sekcja V, skarga nr 77703/01, <http://www.strasbourgconsortium.org/document.php?DocumentID=4101>.
- Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie X p-ko Zjednoczonemu Królestwu z 20 grudnia 1974 r., skarga nr 5442/72, DR 1/41.
- Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie X p-ko Zjednoczonemu Królestwu z 12 marca 1981 r., skarga nr 8160/78, DR 22/27, Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie Knudsen p-ko Norwegii z 8 marca 1985, skarga nr 11045/84, DR 42/247.

Literatura:

- Jurzyk M., Prawna ochrona tajemnicy spowiedzi w Stanach Zjednoczonych, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2001 t. 3
- Marek Z., Program nauczania religii Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, (w:) S. Dziekoński (red.), Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce, Warszawa 2003
- Mezglewski A., Przepisy kształtujące rozwiązania systemowe w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polsce na tle standardów międzynarodowych, (w:) W. Janiga, A. Mezglewski (red.), Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne, Krosno – Sandomierz 2000
- Migdał J., Polski system penitencjarny w latach 1956 – 2008 w ujęciu doktrynalnym, normatywnym i funkcjonalnym. Kontynuacja czy zmiana?, Gdańsk 2008
- Nikołajew J., Duszpasterstwo wśród internowanych na Lubelszczyźnie, (w:) J. Świtka, M. Kuć (red.), Więziennictwo na Lubelszczyźnie w okresie stanu wojennego, Lublin 2008
- Pawluk T., Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II .Tom II. Lud Boży, jego nauczanie i uświęcenie, Olsztyn 1986
- Stola K., Nabożeństwo, (w:) Encyklopedia katolicka, t. XIII, Lublin 2009
- Świątkiewicz W., Praktyki religijne, (w:) M. Libiszowska - Żółtkowska, J. Mariański, (red.), Leksykon socjologii, Warszawa 2004
- Zieliński T. J., Pojęcie religii, wyznania, związku wyznaniowego i Kościoła w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, „Prawo i Religia”, 2007 t. 1

Streszczenie

W Kodeksie karnym wykonawczym umieszczono szczegółowy katalog uprawnień skazanych i tymczasowo aresztowanych wynikających z wolności sumienia i religii. Zaliczono do niego prawo do wykonywania praktyk religijnych, prawo do korzystania z posług religijnych, prawo do uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym, prawo do słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, prawo do posiadania niezbędnych do praktyk religijnych książek, pism i przedmiotów, prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, prawo do brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej związków wyznaniowych i prawo do indywidualnych spotkań z duchownym. Wszystkie te uprawnienia wynikają z postanowień konstytucyjnych i norm prawa międzynarodowego.

SŁOWA KLUCZE: Kodeks karny wykonawczy, skazani i tymczasowo aresztowani, wolność sumienia i religii.

Abstract

Statutory rights of those convicted and remanded in custody resulting from the exercise of the freedom of conscience and religion. Legal norm and practice

The Executive Penal Code provides for a detailed catalogue of rights for those convicted and remanded in custody, resulting from the exercise of the freedom of conscience and religion. It includes the right to religious practice, right to religious services, right to participate in services held at correctional facilities, right to listen to services broadcasted by mass media, right to hold books, writings and articles necessary for religious practices, right to attend religious studies held at correctional facilities, right to participate in charitable and social activities of religious communities and the right to individual meetings with the clergy. All of these rights derive from constitutional provisions and international law.

KEYWORDS: Executive Penal Code, convicted and remanded in custody, freedom of conscience and religion

Autor

Jerzy Nikołajew - dr hab., profesor na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego.